

Markery Wielkiej Szóstki polskiego leksykonu osobowości w badaniach samoopisowych

Oleg Gorbaniuk^{1,2}, Ewelina Włodarska²

¹ Instytut Psychologii, Uniwersytet Zielonogórski

² Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Cele naszych badań były następujące: (1) opracowanie krótkich skal przymiotnikowych do pomiaru sześciu wielkich czynników polskiego leksykonu osobowości, (2) określenie stopnia, w jakim pięcioczynnikowy model osobowości Costy i McCrae odzwierciedla polski leksykon używany do opisu osobowości oraz (3) ustalenie niektórych ich korelatów psychologicznych (samoocena, aprobaty społeczna) i demograficznych (płeć, wiek, wykształcenie etc.), istotnych z punktu widzenia teoretycznego i metodologicznego. W badaniach wzięły udział 283 osoby w wieku od 16 do 83 lat ($M = 37,51$ roku; $SD = 14,38$ roku), 47,8% stanowili mężczyźni, a 52,2% kobiety. Wyniki badań pozwoliły opracować 60-przymiotnikową listę o bardzo dobrych wskaźnikach psychometrycznych w aspekcie zgodności wewnętrznej i stałości, niskiej korelacji pomiędzy skalami oraz umiarkowanej wrażliwości na aprobatę społeczną, porównywalną do NEO-FFI. Ustalono, że pięcioczynnikowy model osobowości w dużym stopniu jest zbliżony z podstawowymi wymiarami polskiego leksykonu osobowości w zakresie sumienności i ekstrawersji, w znacznym stopniu pokrywa się z wymiarem niestabilności emocjonalnej, natomiast w przypadku ugodowości i otwartości na doświadczenia podobieństwo oceniono jako przeciętne. Mimo drobnych różnic, ogólne psychologiczne i demograficzne korelaty samoopisów przy użyciu listy przymiotnikowej do pomiaru Wielkiej Szóstki i NEO-FFI są podobne, co pośrednio dowodzi, że oba modele odwołują się zasadniczo do tej samej rzeczywistości psychologicznej.

Słowa kluczowe: *samoopis, Wielka Piątka, podejście psycholeksykalne, pięcioczynnikowy model osobowości, NEO-FFI, samoocena, aprobaty społeczna*

WIELKA PIĄTKA/SZÓSTKA

JAKO EFEKT BADAŃ PSYCHOLEKSYKALNYCH

Odkrycie struktury różnic indywidualnych w zakresie ludzkiej osobowości wymaga wykorzystania zmiennych, które w sposób adekwatny je opisują. Hipoteza leksykalna ponownie sformułowana przez Goldberga w 1981 roku oraz jego publikacje z 1990 i 1992 roku zainicjowały liczne badania psycholeksykalne w różnych językach, które nadal

cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem badaczy w wielu krajach. Głównym założeniem podejścia psycholeksykalnego w teorii cech jest przekonanie, że najważniejsze cechy odpowiedzialne za różnice indywidualne między ludźmi, istotne z punktu widzenia psychologicznego, są zakodowane w językach narodowych. Im cecha jest istotniejsza z punktu widzenia społecznego funkcjonowania jednostki, tym więcej jest jej określeń w słowniku danego języka w postaci np. synonimów i antonimów. Zatem, badając strukturę języków narodowych, możemy zidentyfikować kluczowe wymiary pozwalające opisać różnice w zakresie osobowości w różnych kulturach/językach.

Kiedy badania kwalifikują się do nurtu psycholeksykalnego? Kiedy operują pełnym leksykonem lub jego reprezentatywną próbką służącą do opisu cech osobowości w danej kulturze? Kluczowe pytanie, na jakie próbują

Oleg Gorbaniuk, Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin,
e-mail: oleg.gorbaniuk@gmail.com

Ewelina Włodarska, Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin,
e-mail: ewelina.wlodarska@tlen.pl

Korespondencję w sprawie artykułu prosimy kierować na adres:
oleg.gorbaniuk@gmail.com

odpowiedzieć badacze w ramach tego podejścia, można sprowadzić do następującego: czy, ile i jakie wymiary są wspólne dla wszystkich kultur, a jakie są charakterystyczne tylko dla niektórych spośród nich? Do końca lat dziewięćdziesiątych dominowało przekonanie, że istnieje pięć najczęściej powtarzających się wymiarów opisujących różnice indywidualne między ludźmi, które ludzie potrafią dostrzec i zwerbalizować (Wielka Piątka; Caprara, Perugini, 1994; Digman, Takemoto-Chock, 1981; De Raad, Hendriks, Hofstee, 1992; Goldberg, 1981, 1982, 1990, 1992; Hřebíčková, 1999/2007; Saucier, Goldberg, 1996). Natomiast w ostatnich kilkunastu latach liczne badania lub reanalizy wyników badań wcześniejszych, oparte na obszernym materiale leksykalnym, wskazują na sześć wymiarów, które obecnie stanowią punkt odniesienia w badaniach leksykalnych (Ashton, Lee, Goldberg, 2004; Boies, Lee, Ashton, Oascal, Nicol, 2001; De Raad, 1992; Hahn, Lee, Ashton, 1999), aczkolwiek nie wszystkie spośród nich dają się w całości replikować niezależnie od kultury i języka. Zestawienie wyników analiz czynnikowych materiału leksykalnego w siedmiu językach wyłoniło sześć wymiarów wraz z ich komponentami, które są traktowane jako dla nich kanoniczne (Ashton, Lee, Perugini i in., 2004): (1) ekstrawersja (żywiłowość, towarzyskość); (2) ugodowość (delikatność, opiekuńczość, uprzejmość); (3) sumienność (organizacja, dyscyplina, pracowitość); (4) emocjonalność (niepokój, wrażliwość, brak odwagi); (5) intelekt/niekonwencjonalność oraz (6) uczciwość/prawość. Pierwszych pięć czynników jest zasadniczo zbieżnych z Wielką Piątką, tzn. różnice mają charakter rotacyjny i dotyczą ugodowości oraz emocjonalności. Specyficzny jest natomiast wymiar uczciwość, aczkolwiek najczęściej jest on mniej lub bardziej skorelowany z ugodowością.

Polski leksykon był dwukrotnie poddany analizom psycholeksykalnym. Pierwsze badania psycholeksykalne zostały przeprowadzone na początku lat dziewięćdziesiątych, kiedy dopiero konstituowały się standardy badań psycholeksykalnych, a w szczególności zasady selekcji jednostek leksykalnych (przymiotników, rzeczowników lub czasowników), które służą do opisu właściwości człowieka, w tym jego dyspozycji. W pierwszej publikacji Szarota (1995) przedstawił pięcioczynnikowe rozwiązanie, będące w znacznej mierze replikacją Wielkiej Piątki. Cechą specyficzną tej struktury było zawężenie ekstrawersji do komponentu związanego z energią, dynamizmem i żywiłowością z pominięciem komponentu związanego z towarzyskością i gadatliwością. W późniejszej publikacji Szarota na podstawie danych z lat dziewięćdziesiątych przedstawił 6-czynnikowe rozwiązanie (Szarota, Ashton, Lee, 2007), w którym pojawił się czynnik uczciwości oraz różniące się od klasycznej Wielkiej Piątki zrotowana

o 25–30 stopni wersją ugodowości i emocjonalności (por. Gorbaniuk, Budzińska, Owczarek, Bożek, Juros, 2013).

Istniało kilka powodów, aby z perspektywy doświadczenia zgromadzonego w ciągu ostatnich dziesięcioleci wykonać od początku analizy psycholeksykalne polskiego słownika. Oprócz potrzeby weryfikacji rozbieżności rotacyjnych ugodowości i emocjonalności oraz kompletności zawartości czynnika ekstrawersja, warto wskazać na dwa ważne powody metodologiczne istotne z punktu widzenia tzw. hipotezy leksykalnej: wymóg reprezentatywności przedmiotowej i podmiotowej. Po pierwsze, 290 przymiotników opisujących cechy osobowości (deskryptory dyspozycji) zostało wyselekcjonowanych na podstawie skróconego słownika języka polskiego zawierającego 35 000 haseł (Skorupka, Auderska, Łempicka, 1968). Po drugie, próba obejmowała 350 licealistów warszawskich w wieku 16–17 lat. Warto tu jednak zaznaczyć, że co najmniej 90% wszystkich badań leksykalnych jest przeprowadzanych wśród studentów, w szczególności studentów psychologii, co nie przeszkadza autorom generalizować wyników na całą populację.

Ponowne badania psycholeksykalne zostały oparte na *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod redakcją Dubisza (2008), zawierającym 100 000 haseł, z którego wyselekcjonowano 4555 przymiotników do opisu ludzkich właściwości, z których z kolei 714 większość sędziów o wykształceniu psychologicznym uznała za opisujące cechy osobowości (Gorbaniuk, Czarnecka, Chmurzyńska, 2011). W badaniach ilościowych wzięły udział 684 osoby w wieku od 16 do 80 lat ($M = 38$; $SD = 14,5$) z jednakową proporcją kobiet i mężczyzn (Gorbaniuk i in., 2013). Wyniki analiz pozwoliły wyodrębnić sześć czynników, w tym pięć będących replikacją klasycznej Wielkiej Piątki (por.: Goldberg, 1990; Peabody, De Raad, 2002): (1) ugodowość (komponenty: wyrozumiałość, delikatność, kompromisowość, cierpliwość, opiekuńczość, pomocniczość, skromność i empatia); (2) ekstrawersja (komponenty: energiczność, towarzyskość, gadatliwość, przebojowość, odwaga i przedsiębiorczość); (3) sumienność (komponenty: organizacja, pracowitość, odpowiedzialność, perfekcjonizm, przezorność, oszczędność, wytrwałość); (4) stabilność emocjonalna (komponenty: impulsywność, niepokój, przewrażliwienie, irytacja, lęklivość); (5) uczciwość (komponenty: uczciwość, prawość, bezinteresowność, rozwiązłość, przebiegłość); (6) intelekt (komponenty: kreatywność, analityczność, niekonwencjonalność, utalentowanie). Zatem czynnik ekstrawersja obejmował wszystkie „kanoniczne” jego komponenty, a układ osi stabilność emocjonalna i ugodowość jest zgodny z klasyczną Wielką Piątką. W sposób oczywisty ugodowość została pozbawiona komponentu uczciwość, który został wyodrębniony jako niezależny wymiar. Warto także nadmienić, że identyczną strukturę

czynnikową uzyskiwano niezależnie od metody wyodrębnienia czynników i rodzaju rotacji (ortogonalna, ukośna).

WIELKA PIĄTKA/SZÓSTKA A PIĘCIOCZYNNIKOWY MODEL OSOBOWOŚCI

W „potocznym” języku naukowym Wielka Piątka jest niemal jednoznacznie kojarzona z pięcioczynnikowym modelem osobowości autorstwa Costy i McCrae, i mało który psycholog, również ten uprawiający zawodowo naukę, będzie ujmował Wielką Piątkę w ścisłym znaczeniu, a więc odwoływał się do podejścia psycholeksykalnego w teorii cech. W większości przypadków nie ma to poważniejszych konsekwencji, ale niekiedy dochodzi do kuriozalnych sytuacji, gdy źródłem nieporozumień dyskutantów jest nieprecyzyjne rozumienie i nierozróżnianie tych pojęć. Brak precyzji lub niezdefiniowanie sposobu pojmowania terminu może powodować niewłaściwe adresowanie krytyki, czego przykładem jest polemika zamieszczona na łamach *Roczników Psychologicznych* (2008, 11/1) lub w *European Journal of Personality* (2005, 19/1, 19/5). Przytoczone przykłady wskazują, że istnieją wystarczające powody, aby te dwa modele rozdzielać i używać terminów zgodnie z ich rodowodem, nawet jeżeli są one historycznie i semantycznie ze sobą powiązane.

Wielka Piątka/Szóstka to efekt badań psycholeksykalnych, a dokładniej efekt zaobserwowanej zbieżności wyników badań struktury leksykonów używanych na określenie osobowości w różnych językach, kulturach i krajach. Pięcoczynnikowy model osobowości (PMO) jest z kolei dalszą pochodną badań psycholeksykalnych i jednym z kilku modeli osobowości w ramach teorii cech reprezentujących podejście psychometryczne, a więc zorientowanych na pomiar cech osobowości. Tak zresztą jak konkurencyjny, pretendujący do roli następcy i wciąż niezauważany przez autorów podręczników osobowości sześcioczynnikowy model HEXACO (Lee, Ashton, 2004, 2006), który jest psychometryczną pochodną Wielkiej Szóstki (*cross-cultural six-factor model*). Każde z tych podejść – leksykalne i psychometryczne – zgodnie z etymologią nazw stawia przed sobą zasadniczo różne cele.

Historycznie rzecz biorąc, Costa i McCrae pod koniec lat siedemdziesiątych zidentyfikowali trzy powtarzające się czynniki (NEO: neurotyzm, ekstrawersja i otwartość na doświadczenie) w kwestionariuszowych pomiarach osobowości, które swoją drogą także były pochodną wczesnych analiz leksykalnych z lat trzydziestych i czterdziestych. Natomiast w drugiej połowie lat osiemdziesiątych McCrae i Costa (1985, 1987) pod wpływem publikacji Goldberga (1981, 1982) zapożyczyli wprost z badań psycholeksykalnych kolejne dwa czynniki: sumienność i ugodowość (mówią o tym sami autorzy: Costa, McCrae, Jonsson, 2002;

McCrae, 1989; por. Goldberg, 1993). O ile pięcioczynnikowy model osobowości można krytykować i podważać np. jako konstrukt pozbawiony podstaw teoretycznych, o tyle Wielka Piątka/Szóstka wskazuje jedynie na strukturę języków narodowych używanych na określenie stałych ludzkich właściwości i, ściśle rzecz biorąc, nie aspiruje do miana modelu osobowości (Saucier, Hampson, Goldberg, 2000). Niemniej może być wykorzystana jako argument na jego poparcie. Wielka Piątka/Szóstka w odróżnieniu od pięcioczynnikowego modelu osobowości, zasadniczo nie potrzebuje założeń/podstaw teoretycznych (z wyjątkiem definicji cechy/dyspozycji). Jest to fakt empiryczny, który domaga się wyjaśnienia teoretycznego. Niewątpliwą natomiast zasługą pięcioczynnikowego modelu osobowości i jego autorów („asymilatorów”, jak to określił Goldberg, 1993, s. 30) jest pośrednie spopularyzowanie Wielkiej Piątki. Dobrym przykładem ścisłego rozróżniania w nauce omawianych terminów są publikacje współczesnych przedstawicieli badań psycholeksykalnych, w których obserwujemy dużą dyscyplinę terminologiczną.

Ostatecznie czytelnik może sam podjąć decyzję, czy przytoczone argumenty są słuszne. Autorzy natomiast stoją na stanowisku, że używanie obu terminów w węższym znaczeniu przyniesie więcej pożytku niż szkody dla zrozumienia specyfiki różnych podejść w teorii cech, aczkolwiek jako psychologowie rozumiemy trudności w przezwyciężeniu schematów wynikających w dużym stopniu z konieczności upraszczania wiedzy również w środowisku naukowców.

Hipotezy

Jeśli dysponuje się wynikami polskich badań psycholeksykalnych, w sposób naturalny powstaje pytanie, w jakim stopniu pięcioczynnikowy model osobowości Costy i McCrae odzwierciedla strukturę psycholeksykalną języka polskiego. Wybór tego modelu, a nie konkurencyjnego wobec niego modelu HEXACO, został podyktowany zdecydowanie większą w Polsce znajomością pięcioczynnikowego modelu, jak również ogromną popularnością narzędzi jego pomiaru. Oprócz wspomnianych wcześniej różnic między pięcioczynnikowym modelem a klasyczną Wielką Piątką istnieją historycznie uwarunkowane różnice w zawartości wymiarów. W przypadku ekstrawersji i ugodowości mają one charakter rotacyjny: ciepło (*warmth*) jest komponentą ekstrawersji w modelu psychometrycznym, podczas gdy w modelu leksykalnym jest komponentą ugodowości. Z kolei wymiar intelektu/wyobraźni/niekonwencjonalności – jak sama nazwa wskazuje – jest najmniej stabilny w psycholeksykalnych badaniach międzykulturowych i w zależności od kraju tylko częściowo pokrywa się z treścią otwartości na doświadczenia z modelu psychometrycznego, który jest wymiarem definiowanym znacznie szerzej niż

intelekt. Biorąc pod uwagę wyszczególnione różnice między modelami, wyodrębnienie uczciwości jako czynnika niezależnego względem ugodowości oraz wcześniejsze porównania ilościowe między wynikami badań psycholeksykalnych a pięcioczynnikowym modelem osobowości w Polsce (Szarota, 1995; Szarota i in., 2007) i w innych krajach (Ashton i in., 2006; Ashton, Lee, Marcus, de Vries, 2007), należy spodziewać się (hipoteza H1): wysokich korelacji konwergencyjnych (zbieżnych) i niskich dyskryminacyjnych (różnicowych) w przypadku sumiennosci, ekstrawersji i neurotyzmu, natomiast względnie niższej korelacji konwergencyjnej i wyższej dyskryminacyjnej w przypadku ugodowości i otwartości na doświadczenia. Warto też dodać, że w porównaniu do sześcioczynnikowego rozwiązania z wcześniejszych polskich badań leksykalnych (Szarota i in., 2007) należy się spodziewać silniejszych korelacji konwergencyjnych w zakresie ugodowości i stabilności, które wykazują względnie większe podobieństwo do ich odpowiedników z klasycznej Wielkiej Piątki (Goldberg, 1990; Peabody, De Raad, 2002), a przez to pośrednio też do pięcioczynnikowego modelu osobowości.

Mimo rozbieżności w zawartości pięciu-sześciu czynników w badaniach psycholeksykalnych, badacze nie mają wątpliwości co do hierarchicznej organizacji języka używanego do opisu osobowości, a Wielka Piątka/Szóstka, opisując stałe wzorce zachowań, reprezentuje jeden z przekrojów niższego szczebla tej organizacji (Hampson, John, Goldberg, 1986). Przy czym na najwyższym szczeblu abstrakcji znajduje się czynnik ewaluatywny (John, Hampson, Goldberg, 1991), a każdy spośród czynników wchodzących w skład Wielkiej Piątki/Szóstki oprócz wspomnianej komponenty deskryptywnej zawiera komponentę ewaluatywną. Oznacza to, że samoopisy osobowości z użyciem materiału leksykalnego wchodzącego w skład Wielkiej Piątki/Szóstki są potencjalnie wrażliwe na aprobatę społeczną. Dlatego jako roboczą przyjęto hipotezę (H2), zgodnie z którą: aprobatę społeczną powinna dodatnio korelować z wymiarami o konotacjach pozytywnych (uczciwość, ugodowość, sumiennosc, intelekt, stabilność emocjonalna i ekstrawersja). Z drugiej strony, Szarota wraz ze współpracownikami (2007, s. 846), analizując wielkość wartości własnych pierwszych dwóch czynników, doszli do wniosku, że „nasylenie przymiotników zmienną aprobaty społecznej [...] nie wpływała w znaczący sposób na samoopisy respondentów” (dla przypomnienia: licealistów i studentów). Postanowiliśmy sprawdzić to przypuszczenie na próbie o pełnej reprezentacji wiekowej, dostarczając bezpośrednich dowodów na słuszność (lub nie) tego twierdzenia. Warto też dodać, że zdaniem cytowanych autorów dojrzała wiekowo próba powinna cechować się większą subtelnością w różnicowaniu przymiotników, które cechuje

podobny poziom aprobaty społecznej, w porównaniu do osób młodszych (por. Szarota i in., 2007).

Innym czynnikiem, który w świetle literatury przedmiotu może wywierać wpływ na subiektywne samoopisy, nieznanujące potwierdzenia w obiektywnych faktach, jest samoocena rozumiana jako globalna postawa wobec własnego Ja (por. Rosenberg, 1965). Baumeister, Campbell, Krueger, Vohs, (2003) na podstawie przeglądu badań stwierdzili, że osoby o wysokiej samoocenie postrzegają siebie jako popularniejsze, bardziej uzdolnione i inteligentniejsze, mimo braku obiektywnych różnic dotyczących osób o niskiej samoocenie w tym zakresie. Inne badania, przeprowadzane w przytłaczającej większości na osobach w wieku szkolnym lub studentach, wskazują na dodatni i wysoki związek samooceny z neurotyzmem, umiarkowany z ekstrawersją, słaby z sumiennoscą oraz najslabszy z otwartoscą na doświadczenia i ugodowoscą (Schmitt, Allik, 2005). Ustalenia te pochodzą zarówno z badań opartych na pięcioczynnikowym modelu osobowości zoperacjonalizowanym za pomocą NEO-FFI lub NEO-PI-R (Costa, McCrae, Dye, 1991; Keller, 1999; Kwan, Bond, Singelis, 1997; Pullman, Allik, 2000), list przymiotnikowych do pomiaru Wielkiej Piątki (Goldberg, Rosolack, 1994; Graziano, Jensen-Campbell, Finch, 1997; Jackson, Gerard, 1996) lub pośredniego względem nich 44-itemowego kwestionariusza *Big Five Inventory* (BFI; John, Srivastava, 1999; Robins, Hendin, Trzesniewski, 2001; Schmitt, Allik, 2005; Watson, Suls, Haig, 2002). Przy czym związki samooceny z neurotyzmem i ekstrawersją z pięcioczynnikowego modelu są z reguły traktowane jako konwergencyjne, natomiast z otwartoscą na doświadczenia – jako dyskryminacyjne (Schmitt, Allik, 2005). Z kolei w przypadku ugodowości i sumiennosci moderatorem tej relacji jest płeć (Block, Robins, 1993): u mężczyzn występuje silniejszy związek z sumiennoscą, a u kobiet – z ugodowoscą. Cechą charakterystyczną badań opartych na listach przymiotnikowych jest ogólnie większe rozproszenie korelacji między czynnikami i mniej wyrazisty wzorec współzależności w stosunku do wyżej zaprezentowanego. Można zatem sformułować kolejną hipotezę (H3), zgodnie z którą, rozpatrując relację polskiej Wielkiej Szóstki z samooceną, po próbie o pełnej reprezentacji wiekowej należy się spodziewać względnie silniejszej dodatniej korelacji samooceny z ekstrawersją i ujemnej ze stabilnością emocjonalną oraz słabszej dodatniej korelacji z intelektem, sumiennoscą i ugodowoscą.

Również dodatniej korelacji należy spodziewać się między samooceną a uczciwością. Potwierdzają to badania, w których uczciwość była mierzona jako zmienna behawioralna: wysoka samoocena zapobiega występowaniu zachowań nieuczciwych (Eisen, 1972), szczególnie w przypadku kobiet (Ward, 1986). Pozostaje pytanie, jak

silnie samoocena koreluje z uczciwością w przypadku samoopisów osobowości. Ashton i Lee (2002) przytaczają wiele argumentów na rzecz słabego skorelowania wymiaru uczciwości i pozytywnej vs. negatywnej ewaluacji siebie, wskazując między innymi na specyfikę procesu selekcji przymiotników do badań psycholeksykalnych.

METODA

Operacjonalizacja zmiennych

Lista przymiotnikowa do pomiaru sześciu wielkich czynników leksykonu osobowości w języku polskim.

Na podstawie wyników analizy czynnikowej listy 547 przymiotników dyspozycyjnych (Gorbaniuk i in., 2013) wyselekcjonowano po 12 przymiotników najlepiej reprezentujących każdy spośród sześciu wyodrębnionych czynników. Kierowano się przy tym następującymi heurystykami, aby zapewnić wysoką wartość psychometryczną powstałym w ten sposób skalom: (a) niska skośność ($As < 1$); (b) duża wariancja odpowiedzi; (c) wysoka swoistość czynnika, obliczona jako różnica między kwadratem korelacji danej pozycji z danym czynnikiem a sumą kwadratów ładunków pozostałych czynników; (d) wysoki ładunek czynnikowy; (e) eliminacja przymiotników morfemicznie podobnych; (f) zrównoważenie (o ile to możliwe) liczby pozytywnych i negatywnych przymiotników w ramach skali; (h) dobra znajomość przymiotników w populacji, obliczona na podstawie badania 684 osób w różnym wieku oraz na podstawie analizy frekwencji występowania w języku polskim; (i) unikanie przymiotników negatywnych i potencjalnie obraźliwych; (j) uwzględnienie kluczowych elementów definicyjnych w ramach czynnika, czyli szerokie ujęcie cechy; (k) minimalizowanie liczby przymiotników z przeczeniami. Wymienione kryteria selekcji stosowano w kolejności ich wymienienia zgodnie z tzw. strategią słownikową: kolejne kryteria nabrały znaczenia w przypadku spełnienia przez porównywane przymiotniki wcześniejszych kryteriów w jednakowym stopniu. Warto podkreślić, że zadaniem powstałych w ten sposób skal był pomiar osi odpowiadających Wielkiej Szóstce polskiego leksykonu osobowości. Tak zresztą jak w przypadku skal NEO-FFI, które nie reprezentują proporcjonalnie wszystkich podskal obecnych np. w NEO-PI-R (por. John, Srivastava, 1999).

Wykorzystane w referowanych badaniach 72 przymiotniki są wyszczególnione w tabeli 1. Ich kolejność na liście przymiotników została ustalona na podstawie losowania systematycznego: przymiotnik należący do danego czynnika pojawiał się na liście co szósty raz i był wybierany w sposób losowy w ramach czynnika. Zadaniem respondentów było ustosunkowanie się do wszystkich przymiotników, używając 5-stopniowej skali.

Struktura i wskaźniki psychometryczne opracowanej listy przymiotnikowej są omawiane w części poświęconej wynikom.

Kwestionariusz NEO-FFI. Wymiary pięcioczynnikowego modelu osobowości Costy i McCrae zostały zmierzone za pomocą kwestionariusza NEO-FFI w polskiej adaptacji Zawadzkiego, Strelaua, Szczepaniaka i Śliwińskiej (1998). Na podstawie wyników badań własnych zweryfikowano rzetelność poszczególnych skal w aspekcie zgodności wewnętrznej, uzyskując nieco wyższe współczynniki alfa Cronbacha niż podają autorzy podręcznika polskiej wersji kwestionariusza: neurotyzm ($\alpha = 0,85$), ekstrawersja ($\alpha = 0,79$), otwartość na doświadczenie ($\alpha = 0,73$), ugodowość ($\alpha = 0,71$) oraz sumienność ($\alpha = 0,84$). Warto przy tym zaznaczyć, że analizowana próba była o prawie 10 lat starsza niż próba użyta w procesie adaptacji kwestionariusza NEO-FFI, ale z drugiej strony jest lepiej wykształcona.

Skala samooceny. Do pomiaru samooceny użyto *Skali samooceny* Rosenberga w polskiej adaptacji Łaguny, Lachowicz-Tabacek i Dzwonkowskiej (2007). Rzetelność skali składającej się z dziesięciu pozycji także była nieco wyższa niż w cytowanych badaniach ($\alpha = 0,84$).

Kwestionariusz aprobaty społecznej. Do pomiaru aprobaty społecznej użyto zmodyfikowanej wersji kwestionariusza KAS (Drwal, Wilczyńska, 1980, 1995). Modyfikacja polegała na skróceniu skali z 29 do 22 pozycji w drodze wyboru twierdzeń, które cechowała największa moc dyskryminacyjna. W szczególności odrzucono pozycje nr 3, 5, 8, 12, 15, 17, 19. Na podstawie wyników badań własnych odrzucono kolejne dwie pozycje (9 i 27 w oryginalnej skali), słabo skorelowane z wynikiem ogólnym, osiągając rzetelność 20-itemowej skali równą 0,79, co można uznać za wartość satysfakcjonującą, szczególnie w porównaniu do dłuższej o prawie 50% oryginalnej skali, której zgodność wewnętrzna wynosi $\alpha = 0,82$. Warto dodać, że właściwości psychometryczne oryginalnej skali zostały ustalone w oparciu o badanie dwukrotnie mniejszej i znacznie młodszej próby (uczniowie i studenci).

Próba

Zbadano 283 osoby w wieku od 16 do 83 lat ($M = 37,51$ roku; $SD = 14,38$ roku). 47,8% stanowili mężczyźni, a 52,2% kobiety; 45,9% miało wyższe wykształcenie, 48,4% – średnie, 5,7% – podstawowe lub zawodowe. W związkach małżeńskich było 52,0% respondentów, 39,5% było stanu wolnego, 3,6% było rozwiedzionych, a 5,0% określiło siebie jako wdowiec/wdowa. Jako miejsce zamieszkania wskazało wieś 23,5% próby, natomiast 76,5% – miasto.

Procedura badań

Badania zostały zrealizowane metodą ankiety roznoszonej w miejscu zamieszkania respondentów. Ankieterzy każdemu indywidualnie wyjaśniali sposób wypełnienia kwestionariuszy i prosili o wypełnienie w ich obecności próbnego kwestionariusza w celu upewnienia się przez każdą ze stron, że instrukcja została poprawnie zrozumiana. Następnie ankieter umawiał się na następną wizytę w celu odbioru wypełnionego zestawu kwestionariuszy (z reguły na następny dzień).

Jeżeli jako wartościowy poznawczo przyjmujemy minimalny poziom korelacji bezwzględnej na poziomie 0,20, to przy dwustronnych hipotezach moc procedury badawczej wynosi 0,92 (dla błędu $\alpha < 0,05$) i 0,80 (dla błędu $\alpha < 0,01$), a przy jednostronnych hipotezach – odpowiednio – 0,96 i 0,86. Podane parametry mocy pozwalają orzekać z dużą pewnością o braku wartościowych poznawczo związków w populacji, jeżeli nie stwierdzi się współczynników korelacji na poziomie $\alpha < 0,01$.

W celu zbadania rzetelności pomiaru w aspekcie stałości poproszono 59 osób o powtórne wypełnienie listy przymiotnikowej w odstępie od 12 do 15 dni. W przypadku tej części analiz moc testu t różnicy między średnimi wyniosła $1 - \beta = 0,34$, przy założeniu, że korelacja między pierwszym a drugim pomiarem jest równa 0,80, a efekt standardowy różnicy między średnimi, który byłby uznany już za poznawczo znaczący, wynosi $d = 0,20$.

WYNIKI

Weryfikacja struktury czynnikowej listy przymiotnikowej do pomiaru Wielkiej Szóstki

Do analizy głównych składowych wykorzystano oryginalne (nieipsatyzowane) dane. Dla wszystkich 72 przymiotników wyznacznik macierzy korelacji wynosił $8,24 \times 10^{-18}$. Testy Kaisera-Mayera-Olkina: miara KMO adekwatności próby była równa 0,85, a test sferyczności Bartletta był istotny statystycznie ($\chi^2 = 9959,02$; $df = 2556$; $p < 0,001$). W analizie głównych składowych za optymalne uznano rozwiązanie 6-czynnikowe z uwagi na: (1) punkt spłaszczenia krzywej osypiska (wartości własne: 9,36; 7,14; 5,34; 4,09; 3,24; 2,66; ↓1,83; 1,72; 1,56; 1,42; 1,36 itd.); (2) liczbę pozycji najwyżej korelujących z każdym z czynników; (3) interpretowalność czynników; (4) skład czynników – poczynając od siódmego, wyłącznie pojedyncze pozycje korelujące z czynnikiem $|r| > 0,40$; (5) zbieżność z wynikami wcześniejszych badań psycholeksykalnych. Wyniki analizy głównych składowych po rotacji ortogonalnej Varimax przedstawia tabela 1.

Na 72 przymiotniki 70 najwyżej koreluje z czynnikami, z którymi najwyżej korelowały we wcześniejszych badaniach leksykalnych (Gorbaniuk i in., 2013), a które stanowiły kryterium ich selekcji do relacjonowanych badań. Wyjątek stanowią przymiotniki umuzykalniony i bezrefleksyjny, które słabo korelują ze wszystkimi czynnikami. Oznacza to, że struktura czynnikowa została w pełni zreplikowana

Tabela 1
Struktura czynnikowa markerów Wielkiej Szóstki

Pozycja listy	Składowa						Statystyki opisowe			
	1	2	3	4	5	6	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>As</i>	<i>K</i>
Uporządkowany	0,82	-0,13	0,00	0,17	-0,03	-0,04	3,65	1,05	-0,73	0,19
Zdyscyplinowany	0,78	-0,04	0,04	0,16	-0,07	0,07	3,65	0,97	-0,53	-0,10
Systematyczny	0,77	-0,04	0,04	0,15	-0,20	0,00	3,43	1,15	-0,39	-0,63
Dokładny	0,71	0,08	0,00	0,07	0,20	0,16	3,86	0,91	-0,54	-0,31
Zorganizowany	0,70	-0,10	0,16	0,13	0,10	0,06	3,82	0,94	-0,73	0,27
Bałaganiarski	-0,68	0,17	0,04	0,04	0,10	-0,10	3,37	1,36	-0,35	-1,05
Pilny	0,64	0,08	-0,02	0,17	0,14	0,15	3,62	0,95	-0,24	-0,51
Niesystematyczny	-0,62	0,20	0,08	0,03	0,21	-0,10	3,24	1,30	-0,20	-1,05
Chaotyczny	-0,61	0,39	-0,01	0,10	0,16	-0,16	3,55	1,23	-0,56	-0,65

ciąg dalszy tabeli 1 na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli 1 z poprzedniej strony

Pozycja listy	Składowa						Statystyki opisowe			
	1	2	3	4	5	6	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>As</i>	<i>K</i>
Pedantyczny	0,60	0,16	-0,10	0,05	0,18	-0,06	2,94	1,26	-0,04	-1,06
Skrupulatny	0,54	0,17	0,06	0,13	0,32	0,09	3,59	0,99	-0,48	-0,14
Lekkomyślny	-0,54	0,32	-0,03	0,01	0,07	-0,32	3,88	1,04	-0,73	-0,09
Nerwowy	0,01	0,74	-0,12	-0,24	-0,06	0,02	3,23	1,20	-0,18	-0,88
Nerwicowy	-0,03	0,71	-0,05	-0,22	0,03	-0,06	3,07	1,31	-0,02	-1,16
Impulsywny	-0,03	0,70	0,27	-0,18	0,12	-0,06	3,44	1,15	-0,27	-0,82
Nadpobudliwy	-0,06	0,68	0,10	-0,12	0,06	-0,25	2,73	1,21	0,20	-0,94
Wybuchowy	-0,04	0,64	0,14	-0,29	0,04	-0,08	3,06	1,24	-0,06	-1,02
Przewrażliwiony	-0,10	0,62	-0,11	0,34	0,01	-0,08	2,98	1,25	0,13	-1,00
Panikarski	-0,15	0,61	-0,09	0,21	-0,03	-0,14	2,41	1,27	0,57	-0,75
Niespokojny	-0,11	0,61	-0,11	-0,07	0,03	-0,11	2,75	1,12	0,10	-0,71
Niecierpliwy	0,01	0,60	0,18	-0,08	0,00	-0,04	3,54	1,11	-0,40	-0,68
Płaczliwy	0,01	0,59	-0,14	0,24	-0,16	-0,16	2,38	1,23	0,51	-0,76
Opanowany	0,12	-0,50	-0,12	0,36	0,17	0,06	2,45	0,94	0,55	0,13
Emocjonalny	-0,18	0,38	0,09	0,21	0,01	0,15	4,10	0,88	-0,82	0,36
Energiczny	0,16	0,05	0,73	0,04	0,12	0,10	3,94	0,81	-0,65	0,79
Rozmowny	-0,12	0,03	0,71	0,07	0,02	0,04	3,92	0,92	-0,75	0,49
Małomówny	0,11	-0,01	-0,68	0,18	0,08	-0,11	3,47	1,19	-0,33	-0,89
Przebojowy	-0,03	0,14	0,67	0,02	0,25	-0,18	3,42	1,11	-0,31	-0,55
Żywiołowy	0,02	0,29	0,66	0,07	0,14	0,02	3,78	0,99	-0,68	0,11
Towarzyski	-0,02	-0,06	0,66	0,21	0,12	-0,02	4,20	0,92	-1,11	0,96
Zamknięty w sobie	0,09	0,17	-0,65	0,14	0,06	-0,04	3,43	1,19	-0,29	-0,86
Żywy	0,09	0,00	0,64	0,15	0,09	0,22	4,08	0,81	-0,75	0,69
Śmiały	0,02	-0,04	0,63	-0,04	0,20	-0,10	3,56	1,09	-0,44	-0,46
Dynamiczny	0,15	0,19	0,61	-0,07	0,18	0,10	3,97	0,81	-0,59	0,41
Skryty	0,25	0,13	-0,57	0,19	0,03	-0,08	3,10	1,20	-0,16	-0,94
Szybki	0,16	0,15	0,48	-0,03	0,06	0,04	3,80	0,94	-0,56	0,07
Pokorny	0,18	-0,10	-0,10	0,65	-0,01	-0,09	3,03	1,07	-0,09	-0,61
Ugodowy	0,14	-0,19	0,09	0,62	0,00	0,04	3,94	0,84	-0,76	0,77
Łagodny	0,03	-0,24	-0,05	0,58	0,18	0,14	3,65	0,96	-0,58	-0,02
Postuszny	0,07	-0,18	-0,12	0,57	-0,03	-0,12	3,07	1,05	-0,25	-0,49
Ustępliwy	-0,02	-0,25	-0,27	0,55	-0,07	0,02	3,15	0,98	-0,21	-0,19
Dobrotliwy	-0,21	-0,02	0,08	0,54	0,15	0,33	3,89	0,75	-0,57	0,92
Usłużny	0,24	0,15	0,09	0,50	-0,11	0,02	3,64	1,10	-0,73	-0,01
Delikatny	0,13	0,04	0,05	0,49	0,16	0,16	3,65	0,91	-0,41	0,02

ciąg dalszy tabeli 1 na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli 1 z poprzedniej strony

Pozycja listy	Składowa						Statystyki opisowe			
	1	2	3	4	5	6	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>As</i>	<i>K</i>
Litościwy	0,06	0,19	-0,04	0,46	0,01	0,25	3,55	0,95	-0,48	0,05
Współczujący	0,07	0,14	0,23	0,45	-0,04	0,39	4,26	0,82	-1,46	2,99
Serdeczny	0,12	-0,03	0,17	0,44	0,22	0,21	4,09	0,76	-0,69	0,67
Troskliwy	0,15	0,06	0,31	0,41	-0,06	0,41	4,35	0,73	-1,42	3,81
Intelektualista	-0,07	0,03	0,13	0,10	0,63	0,11	3,61	0,92	-0,42	0,07
Uzdolniony	0,03	-0,24	0,28	0,01	0,61	-0,02	3,58	0,95	-0,58	0,31
Nowatorski	0,08	-0,08	0,22	0,02	0,61	0,00	3,52	0,94	-0,24	-0,20
Utalentowany	0,00	-0,10	0,26	0,01	0,60	-0,08	3,56	0,91	-0,26	-0,24
Twórczy	0,04	-0,16	0,23	-0,01	0,59	0,07	3,59	0,95	-0,41	-0,02
Indywidualista	0,00	0,07	0,00	-0,13	0,57	0,05	3,58	1,05	-0,34	-0,53
Badawczy	-0,01	0,10	-0,01	0,08	0,56	0,12	3,48	0,95	-0,21	-0,49
Wnikliwy	0,13	0,20	0,14	0,05	0,51	0,12	3,80	0,88	-0,50	0,07
Chłonny	-0,04	0,00	0,02	0,06	0,50	0,20	3,41	0,93	-0,62	0,37
Idealistyczny	-0,03	0,15	-0,22	0,23	0,47	0,00	3,14	1,11	-0,06	-0,54
Bezrefleksyjny	0,17	0,22	-0,07	0,13	-0,22	-0,29	2,11	1,06	0,54	-0,66
Umuzykalniony	-0,04	-0,21	0,38	0,12	0,21	-0,01	2,85	1,40	0,11	-1,26
Lojalny	0,12	-0,01	0,05	0,09	0,03	0,61	4,39	0,71	-1,26	1,40
Uczciwy	0,20	0,00	0,11	0,22	0,07	0,58	4,30	0,66	-0,57	-0,03
Prawy	0,25	-0,14	0,06	0,33	0,03	0,55	4,04	0,76	-0,60	0,51
Prawdomówny	0,17	-0,13	0,11	0,21	0,10	0,53	4,08	0,82	-0,95	1,17
Interesowny	0,10	0,28	0,20	0,16	0,01	-0,51	3,41	1,10	-0,24	-0,77
Wyrachowany	-0,11	0,17	0,00	-0,04	0,33	-0,50	3,74	1,13	-0,65	-0,37
Bezinteresowny	0,05	-0,12	0,04	0,12	0,13	0,50	3,81	0,89	-0,71	0,63
Nieprzekupny	0,07	0,00	0,09	-0,10	0,19	0,43	3,86	0,99	-0,78	0,28
Dyskretny	0,31	-0,08	-0,12	0,20	0,21	0,43	4,11	0,75	-0,64	0,26
Roszczeniowy	0,11	0,38	0,11	-0,12	0,11	-0,41	2,50	1,12	0,33	-0,76
Praworządny	0,20	-0,17	0,08	0,23	0,07	0,40	3,80	0,83	-0,46	0,17
Niesprzedajny	-0,04	-0,10	-0,07	-0,06	0,17	0,38	3,70	1,25	-0,78	-0,33
Wartości własne	6,34	6,24	6,14	4,82	4,34	4,02				
% wyj. wariancji	8,80	8,66	8,53	6,69	6,03	5,60				

M – średnia arytmetyczna, *SD* – odchylenie standardowe, *As* – skośność, *K* – kurtoza.

w zakresie przymiotników najsilniej skorelowanych z sześcioma wielkimi czynnikami polskiego leksykonu przymiotników dyspozycyjnych na podstawie danych nieipsatyzowanych. Nazwy wyodrębnionych czynników pozostawiono bez zmian: sumiennosc (SUM), niestabilność emocjonalna (NE), ekstrawersja (EKS), ugodowosc (UGD),

intelekt (INT) i uczciwosc (UCZ) (kolejność wymieniania jest zgodna z kolejnością w tabeli 1). Wyjaśniają one ponad 44% wariancji.

W celu ilościowego potwierdzenia podobieństwa struktur czynnikowych z obu badań, obliczono dwa rodzaje współczynników: współczynnik zgodności Tuckera (*Tucker's*

coefficient of congruence; Brokken, 1983), który jest miarą podobieństwa ładunków czynnikowych, oraz współczynnik porównywalności (*comparability coefficient*; Everett, Entrekin, 1980), który jest miarą podobieństwa wyników czynnikowych uzyskanych w obecnie relacjonowanych badaniach z tymi, które byłyby uzyskane w sytuacji użycia współczynników czynnikowych ustalonych we wcześniejszych badaniach (Gorbaniuk i in., 2013). Współczynniki zgodności dla poszczególnych czynników wyniosły: 0,96 (SUM); 0,92 (NE); 0,96 (EKS); 0,94 (UGD); 0,92 (INT); 0,91 (UCZ). Biorąc pod uwagę kryteria zaproponowane przez Lorenzo-Sevę i Berge'a (2006), uzyskane współczynniki wskazują na duże podobieństwo (0,85–0,94) lub identyczność (0,95–1,00) porównywanych czynników. Z kolei współczynniki porównywalności były następujące: 0,81 (SUM); 0,93 (NE); 0,86 (EKS); 0,91 (UGD); 0,91 (INT); 0,81 (UCZ). Zgodnie z kryterium zaproponowanym przez Everetta (1983) uzyskane współczynniki także plasują się na granicy bardzo dużego podobieństwa (0,80–0,89) lub ekwiwalencji (0,90–1,00) między czynnikami.

Właściwości psychometryczne

skal przymiotnikowych do pomiaru Wielkiej Szóstki

W kolejnym etapie obliczono wskaźniki psychometryczne skal, które mogą być w przyszłych badaniach wykorzystane do pomiaru Wielkiej Szóstki. W szczególności liczbę pozycji do pomiaru każdego spośród czynników ograniczono do dziesięciu, odrzucając pozycje najslabiej skorelowane z wynikiem ogólnym, oraz te, które cechują największą skośnością i kurtoza. Szczegółowe dane na temat pozycji, które weszły w skład poszczególnych skal, zawiera aneks.

Tabela 2 zawiera szczegółowe dane na temat współczynników zgodności wewnętrznej i stałości poszczególnych skal,

korelacji pomiędzy nimi oraz ich najważniejszych statystyk opisowych. Współczynniki zgodności wewnętrznej osiągnęły całkowicie satysfakcjonujące jak na potrzeby badań empirycznych wartości, wynoszące od 0,79 do 0,88. Te wartości są także wyższe w porównaniu do skal NEO-FFI, które mają porównywalną liczbę pozycji w przeliczeniu na skalę (por. *Operacjonalizacja zmiennych*). Współczynniki stałości (r Pearsona) także osiągnęły satysfakcjonujące wartości w przedziale od 0,80 do 0,89. Nie stwierdzono przy tym statystycznie istotnych różnic na poziomie $p < 0,05$ między pierwszym a drugim pomiarem: zaobserwowane absolutne różnice między średnimi w zależności od skali wahały się od 0,01 (INT) do 0,08 (NE) dla skali 5-stopniowej. Przytoczone wskaźniki świadczą o względnej stałości opisów własnej osobowości przy użyciu opracowanych skal przymiotnikowych.

Analizując rozkłady w ramach poszczególnych skal, w trzech przypadkach mamy do czynienia z rozkładami symetrycznymi (niestabilność emocjonalna, ugodowość i intelekt), natomiast w trzech skalach obserwujemy nieznaną skośność ujemną, co oznacza, że respondenci w przypadku skali sumienności, ekstrawersji i uczciwości mają tendencję do przypisywania sobie większego nasilenia tych cech.

Korelacji między skalami należy spodziewać się z dwóch powiązanych ze sobą powodów. Pierwszym z nich jest naturalne dążenie badanych do spójności ewaluatywnej w opisie własnej osoby, która może się wyrażać we wrażliwości na komponent ewaluacyjny przymiotników służących do opisu ludzkich właściwości – zdecydowana większość spośród nich nie jest emocjonalnie neutralna (Gorbaniuk i in., 2011). Drugim powodem jest nieważona agregacja pomiaru w trakcie obliczenia wartości skal, która wobec zróżnicowanej wysokości ładunków czynnikowych

Tabela 2

Właściwości psychometryczne skal do pomiaru Wielkiej Szóstki

Skala	Rzetelność			Statystyki opisowe				Korelacja między skalami				
	α	$r(57)$	$t(58)$	M	SD	As	K	SUM	NEM	EKS	UGD	INT
SUM	0,88	0,85*	-0,52	3,58	0,77	-0,38	-0,18	-				
NE	0,88	0,86*	1,79	2,97	0,80	-0,03	-0,54	-0,23*	-			
EKS	0,88	0,89*	1,26	3,78	0,68	-0,36	0,11	0,01	0,07	-		
UGD	0,80	0,81*	0,60	3,57	0,56	-0,03	-0,39	0,26*	-0,21*	-0,02	-	
INT	0,79	0,80*	0,27	3,53	0,57	0,01	-0,14	0,03	-0,02	0,30*	0,15	-
UCZ	0,79	0,85*	0,07	3,91	0,50	-0,35	0,46	0,29*	-0,31*	0,08	0,30*	0,18

Skale obliczono jako nieważoną średnią pozycji skali; α – współczynnik zgodności wewnętrznej α Cronbacha, r – współczynnik stałości, t – test t różnicy między pierwszym a drugim pomiarem, As – skośność, K – kurtoza;

* $p < 0,001$.

przymiotników najwyżej skorelowanych z czynnikami może znaleźć odzwierciedlenie w korelacji między skalami. Wyniki analiz przedstawione w tabeli 2 wskazują, że absolutne korelacje między skalami nie przekraczają 0,31, a więc skale mierzą względnie niepowiązane ze sobą wzorce zachowań. Traktując jako punkt odniesienia interkorelacje między skalami NEO-FFI, należy odnotować, że są one porównywalne w obu przypadkach: np. najwyższą korelację w NEO-FFI odnotowano między skalą neurotyzmu i ekstrawersji (-0,34).

Wielka Szóstka a model pięcioczynnikowy

W celu ustalenia stopnia konwergencji wymiarów psycholeksykalnych z wymiarami pięcioczynnikowego modelu osobowości obliczono współczynniki korelacji liniowej (zob. tabela 3). Zgodnie z oczekiwaniami (hipoteza H1), najwyższe współczynniki korelacji świadczące o konwergencji i niskie dyskryminacyjne stwierdzono w przypadku wymiaru sumienności ($\Delta R^2 = 0,46$) i ekstrawersja ($\Delta R^2 = 0,40$), gdzie ΔR^2 jest różnicą między kwadratem współczynnika konwergencji a sumą kwadratów współczynników dyskryminacji. W przypadku niestabilności emocjonalnej i neurotyzmu współczynnik konwergencji był o poziom niższy (0,56), a jednocześnie stwierdzono podwyższony współczynnik dyskryminacji niestabilności emocjonalnej z ugodowością (-0,38). Zgodnie z oczekiwaniami, względnie niższe współczynniki konwergencji stwierdzono w przypadku ugodowości (0,47) oraz między intelektem a otwartością na doświadczenia (0,50) na tle niskich współczynników dyskryminacji. Wymiar uczciwość, który nie ma bezpośredniego odpowiednika w pięcioczynnikowym modelu

osobowości, najwyżej korelował z ugodowością (0,42) oraz sumiennością (0,29) z tego modelu. Współczynniki konwergencji i dyskryminacji dla kobiet i mężczyzn nie różniły się istotnie statystycznie z wyjątkiem skali ekstrawersji: u kobiet korelacja była wyższa niż u mężczyzn (0,77 vs. 0,66; $z = 2,71$; $p < 0,01$).

W porównaniu do wcześniejszej analizy porównawczej sześciu wielkich czynników z pięcioczynnikowym modelem (Szarota i in., 2007) w badaniach własnych stwierdzono statystycznie istotnie większą konwergencję w zakresie ugodowości (0,47 vs. 0,36; $z = 1,65$; $p < 0,05$) i intelektu (0,50 vs. 0,25; $z = 3,41$; $p < 0,001$). W przypadku pozostałych wymiarów współczynniki konwergencji były nominalnie większe w badaniach własnych, ale różnice te nie były istotne statystycznie: sumienność (0,77 vs. 0,72; $z = 1,40$; $p = 0,161$), ekstrawersja (0,70 vs. 0,68; $z = 0,47$; $p = 0,635$), niestabilność emocjonalna (0,56 vs. 0,48; $z = 1,37$; $p = 0,086$). Warto odnotować, że w przypadku ugodowości i niestabilności emocjonalnej zastosowano testy jednostronne z uwagi na kierunkowe hipotezy. Większa konwergencja Wielkiej Szóstki z badań własnych z pięcioczynnikowym modelem wynika z tego, że pięć wymiarów wchodzących w jej skład jest pod względem położenia osi w przestrzeni wielowymiarowej bardzo bliskich klasycznej Wielkiej Piątce (Gorbaniuk i in., 2013), a ta z kolei koresponduje z omawianym modelem, podczas gdy w przypadku wcześniejszych badań Szaroty i jego współpracowników (2007) ugodowość i emocjonalność były zrotowane w stosunku do klasycznych wymiarów o ok. 30 stopni, co jest charakterystyczną właściwością Wielkiej Szóstki z porównań międzykulturowych (por.

Tabela 3
Wielka Szóstka polskiego leksykonu a pięcioczynnikowy model osobowości

Skale NEO-FFI	Wielka Szóstka						Wielokrotne R^2
	SUM	NE	EKS	UGD	INT	UCZ	
Neurotyzm (N)	-0,18*	0,56**	-0,25**	0,00	-0,16*	-0,19*	0,42
Ekstrawersja (E)	-0,05	0,03	0,70**	-0,01	0,22**	0,01	0,49
Otwartość (O)	-0,21**	-0,04	0,08	-0,08	0,50**	0,10	0,31
Ugodowość (U)	0,23**	-0,38**	0,02	0,47**	-0,11	0,42**	0,39
Sumienność (S)	0,77**	-0,22**	0,16*	0,20**	0,08	0,29**	0,61
ΔR^2	0,46	0,12	0,40	0,17	0,16	0,05	
Wielokrotne R^2	0,62	0,44	0,49	0,23	0,31	0,23	

Pogrubiono współczynniki konwergencji; ΔR^2 – różnica między kwadratem współczynnika konwergencji a sumą kwadratów współczynników dyskryminacji; R^2 – skorygowany współczynnik determinacji wielokrotnej; * $p < 0,01$; ** $p < 0,001$.

Ashton i in., 2004). Z tego powodu w przypadku ugodowości osiągnięto wówczas niski wskaźnik konwergencji.

Tabela 3 zawiera także wielokrotne współczynniki determinacji. W kolumnie ukazują one związek każdej skali NEO-FFI ze wszystkimi skalami Wielkiej Szóstki. Natomiast w wierszu przedstawiają proporcję wyjaśnionej wariancji każdej ze skal Wielkiej Szóstki przez pięć skal NEO-FFI. Wymiary pięcioczynnikowego modelu najlepiej tłumaczą sumienność (62% wariancji), ekstrawersję (49%) oraz niestabilność emocjonalną (44%). Najsłabiej natomiast tłumaczą ugodowość (23%) i uczciwość (23%). Jeżeli potraktujemy skalę NEO-FFI jako zmienne zależne, wówczas uzyskamy zbliżone współczynniki korelacji wielokrotnej do wyżej wymienionych, z wyjątkiem skali ugodowości (39%), która jest najsilniej skorelowana z ugodowością i uczciwością z Wielkiej Szóstki, czego należałoby się spodziewać, ponieważ w pięcioczynnikowym modelu uczciwość stanowi jedną z komponentów ugodowości. W porównaniu do wcześniejszych polskich badań leksykalnych (Szarota i in., 2007) uzyskane współczynniki determinacji są ogólnie wyższe.

Wielka Szóstka i pięcioczynnikowy model osobowości a samoocena i aprobaty społecznej

W celu zweryfikowania hipotez H2 i H3, dotyczących związku Wielkiej Szóstki z samooceną i aprobatą społeczną na tle analogicznych związków tych zmiennych z pięcioczynnikowym modelem, obliczono współczynniki korelacji liniowej (zob. tabela 4). Warto tu odnotować, że w badaniach własnych aprobaty społecznej nie korelowała

z samooceną ($r = 0,05$), jak również nie stwierdzono statystycznie istotnych różnic w omawianych w tym punkcie korelacjach między kobietami a mężczyznami.

W przypadku aprobaty społecznej ustalono zgodnie z hipotezą dodatnie korelacje z sumiennością, ugodowością, uczciwością i stabilnością emocjonalną w granicach $|r| < 0,40$. Wbrew oczekiwaniom, nie stwierdzono natomiast zależności aprobaty społecznej z intelektem oraz ekstrawersją. W dużym stopniu podobny profil korelacji co do siły i kierunku związku stwierdzono w przypadku pięcioczynnikowego modelu osobowości. Tak jak w przypadku Wielkiej Szóstki, najsilniejsze związki stwierdzono w przypadku sumienności i ugodowości. Cechą specyficzną był brak związku aprobaty z neurotyzmem, a ponadto stwierdzono statystycznie istotną różnicę między porównywanymi modelami ($-0,10$ vs. $-0,25$; $z = -2,73$; $p < 0,01$).

Sprawdzono także tezę o potencjalnie większej wrażliwości na aprobatę społeczną samoopisów w wykonaniu osób młodszych w porównaniu do osób dojrzałych wiekowo. W tym celu porównano współczynniki korelacji aprobaty społecznej z wynikami uzyskiwanymi w obu skalach do opisu osobowości w grupie wiekowej do 30 i powyżej 30 lat. Nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie w żadnej spośród skal.

W przypadku samooceny oczekiwano względnie silniejszej dodatniej korelacji z ekstrawersją i niestabilnością emocjonalną oraz słabszej korelacji z intelektem, sumiennością, ugodowością i uczciwością. Wyniki badań potwierdziły hipotezę H3 w zakresie czterech spośród sześciu skal; wyjątki to sumienność i ugodowość. Pozytywnie zweryfikowano

Tabela 4
Skale Wielkiej Szóstki i NEO-FFI a samoocena i aprobaty społecznej

	Skale NEO-FFI					R^2	
	NEO-N	NEO-E	NEO-O	NEO-U	NEO-S		
KAS	-0,10	-0,04	-0,15	0,41**	0,38**	-	0,25
SAS	-0,66**	0,46**	0,16*	0,09	0,29**	-	0,52
	Skale Wielkiej Szóstki					R^2	
	NE	EKS	INT	UGD	SUM		UCZ
KAS	-0,25**	-0,10	-0,13	0,32**	0,40**	0,25**	0,25
SAS	-0,28**	0,39**	0,31**	-0,04	0,12	0,16*	0,30
Test z Steigera różnic między korelacjami: NEO-FFI vs Wz							
KAS (z)	-2,73*	-1,30	0,34	1,61	-0,36	-	-
SAS (z)	8,08**	-1,70	-2,60**	0,82	4,30**	-	-

SAS – skala samooceny, KAS – kwestionariusz aprobaty społecznej; R^2 – skorygowany współczynnik determinacji wielokrotnej; * $p < 0,01$; ** $p < 0,001$.

także słabsze związki z samooceną w przypadku skal przymiotnikowych w porównaniu do NEO-FFI. Statystycznie istotne różnice – zweryfikowane testem *z* Steigera dla współczynników korelacji pochodzących z tej samej próby – stwierdzono w zakresie trzech skal: neurotyzmu, intelektu/otwartości na doświadczenia i sumienności. Co więcej, w przypadku pięcioczynnikowego modelu potwierdzono, że samoocena silnie koreluje z neurotyzmem, umiarkowanie z ekstrawersją, względnie słabiej z sumiennością i najslabiej z otwartością na doświadczenia.

Sprawdzono ponadto, czy istnieje różnica we współczynnikach korelacji między samooceną a opisem osobowości. Istotna statystycznie różnica została stwierdzona tylko w skali intelektu, w której odnotowano wyższą dodatnią korelację u osób starszych w porównaniu do osób młodszych (0,20 vs. 0,42; $z = -1,96$; $p < 0,05$). Podobny kierunek różnicy zaobserwowano w przypadku otwartości na doświadczenie (0,08 vs. 0,25).

Demograficzne korelaty Wielkiej Szóstki

W celu identyfikacji społeczno-demograficznych różnic w zakresie przypisywanych sobie przez respondentów cech osobowości przy użyciu skal przymiotnikowych porównano wyniki z uwagi na płeć, wiek, wykształcenie oraz miejsce zamieszkania. Kobiety w porównaniu do mężczyzn uzyskują nieznacznie wyższe wyniki w zakresie niestabilności emocjonalnej [$t(278) = 3,17$; $p < 0,01$; $d = 0,37$] oraz sumienności [$t(278) = 3,17$; $p < 0,01$; $d = 0,37$]. Identyczny kierunek różnic stwierdzono w przypadku NEO-FFI w zakresie neurotyzmu [$t(278) = 4,45$; $p < 0,001$; $d = 0,55$] oraz sumienności [$t(278) = 2,46$; $p < 0,01$; $d = 0,30$].

Wręcz ze wzrostem wykształcenia wzrastają wyniki w skali intelektu [$F(5, 278) = 5,21$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,07$], natomiast w skali sumienności niższe wyniki uzyskują studenci oraz osoby o wykształceniu licencjackim [$F(5, 278) = 4,44$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,08$]. W przypadku NEO-FFI skale, kierunek uzyskiwanych różnic oraz ich wielkość są podobne, ale dochodzi różnica w skali neurotyzmu [$F(5, 278) = 4,01$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,08$]: im lepsze wykształcenie, tym niższe wyniki.

Poznawczo wartościowe korelacje z wiekiem stwierdzono jedynie w przypadku sumienności, więcej – są one identyczne w obu skalach [$r(278) = 0,25$; $p < 0,001$]: wraz z wiekiem wzrasta poziom przypisywanej sobie sumienności. Tylko po części znajduje to odzwierciedlenie w wyższych wynikach w skali sumienności osób żonatych/zamężnych [$t(235) = 3,74$; $p < 0,001$; $d = 0,48$]. Nie stwierdzono natomiast różnic w zależności od miejsca zamieszkania.

DYSKUSJA

Wyniki badań potwierdziły sześcioczynnikową strukturę przymiotników najsilniej skorelowanych z wymiarami w polskich badaniach psycholeksykalnych, zrealizowanych na podstawie obszerniejszego leksykonu oraz na próbie o pełnym przekroju wiekowym (Gorbaniuk i in., 2013). W efekcie opracowano 60-przymiotnikową listę, która może być wykorzystywana do pomiaru Wielkiej Szóstki polskiego leksykonu osobowości o dobrych parametrach psychometrycznych w zakresie zgodności wewnętrznej oraz stałości pomiaru. Rzetelność pomiaru autopercepcji cech osobowości jest porównywalna lub lepsza niż w przypadku kwestionariusza NEO-FFI. Wynika to częściowo z tego, że cechy w kwestionariuszu operacjonalizującym pięcioczynnikowy model są ujmowane z reguły dwubiegunowo i szerzej niż w przypadku opracowanych skal przymiotnikowych, stworzonych przede wszystkim z myślą o pomiarze osi odpowiadającym sześciu wielkim czynnikom polskiego leksykonu. Opracowana lista przymiotnikowa nie pretenduje do miana alternatywy dla NEO-FFI jako narzędzia do pomiaru osobowości. Lista markerów Wielkiej Szóstki ma w przekonaniu autorów przede wszystkim wartość akademicką i jest dedykowana w pierwszej kolejności metodologii badań naukowych, w których autorzy chcą ustalić związki istniejących lub nowo opracowanych przez nich narzędzi psychologicznych z polskim leksykonem osobowości. Mogą wówczas udzielić odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu weryfikowane przez nich narzędzie replikuje relacje semantyczne między deskryptorami stałych ludzkich właściwości, ukształtowane w toku ewolucji języka polskiego. Ponieważ wymiary leksykalne pokrywają się z wymiarami ukrytych teorii osobowości (Borkenau, 1992), użycie jakichkolwiek kwestionariuszowych metod do pomiaru postrzeganych właściwości osoby w sposób nieunikniony aktywizuje ukryte teorie osobowości w zakresie, na który pozwala kompletność materiału leksykalnego, wykorzystanego przez dane narzędzie.

W tym kontekście zrealizowane badania stanowią przykład zastosowania opracowanego narzędzia do weryfikacji zawartości najpopularniejszego obecnie modelu i kwestionariusza do badania osobowości, udzielając odpowiedzi na zasadnicze pytanie, w jakim stopniu pięcioczynnikowy model osobowości Costy i McCrae odzwierciedla polski leksykon używany do opisu osobowości. Ustalono, że zgodnie z oczekiwaniem istnieje bardzo duża zbieżność w zakresie wymiaru sumienności i ekstrawersji. Wymiar neurotyzmu w znacznym stopniu pokrywa się z wymiarem niestabilności emocjonalnej, aczkolwiek w mniejszym niż spodziewano się na poziomie hipotez. Natomiast

w przypadku ugodowości i otwartości na doświadczenia podobieństwo należy ocenić jako przeciętne. Zbieżność PMO z polskim leksykonem należy ocenić jako porównywalną do obserwowanej w innych krajach (Ashton i in., 2006, 2007). Warto także odnotować, że uzyskane współczynniki konwergencyjne były wyższe niż w pierwszych polskich badaniach psycholeksykalnych (Szarota i in., 2007), co szczególnie dotyczy wymiaru ugodowość, który występuje w badaniach własnych w wersji klasycznej dla Wielkiej Piątki (por. Goldberg, 1990; Peabody, De Raad, 2002), a nie rotowanej jak w większości badań, w których identyfikuje się sześcioczynnikowe struktury leksykonów osobowości (Ashton i in., 2004).

Oprócz NEO-FFI i NEO-PI-R na rynku naukowym funkcjonuje wiele innych wersji narzędzi do pomiaru pięcioczynnikowego (Terracciano i in., 2005) lub sześcioczynnikowego (HEXACO; Lee, Ashton, 2006) psychometrycznego modelu osobowości, a także kwestionariusze do pomiaru markerów leksykalnej Wielkiej Piątki (Goldberg, 1992; Gosling, Rentfrow, Swann, 2003; Donnellan, Oswald, Baird, Lucas, 2006). Narzędzia te różnią się pod względem długości (np. 5, 10, 20, 50, 100 markerów) i wykorzystywanego materiału leksykalnego (przymiotniki, zdania). Bezpośrednie porównywanie markerów polskiej Wielkiej Szóstki z markerami czynników leksykalnych w innych kulturach ma ograniczony sens, ponieważ właściwszą podstawą porównań międzykulturowych są pełne listy przymiotnikowe (por. De Raad i in., 2010). Z uwagi jednak na to, że wyszczególnione wyżej kwestionariusze po przetłumaczeniu są wykorzystywane w Polsce do pomiaru cech osobowości, celowe wydaje się sprawdzenie, w jakim stopniu są one zbieżne z osiami polskiego leksykonu osobowości. Prezentowane w tym artykule narzędzie umożliwia tego typu weryfikację.

Związki opracowanych skal przymiotnikowych z samooceną i aprobatą społeczną są interesujące z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, z punktu widzenia teoretycznego istotne jest, jakie wymiary polskiego leksykonu osobowości w największym stopniu wyrażają przy okazji ocenę własnej osoby. Po drugie, z punktu widzenia metodologicznego ważną jest informacja, czy i w jakim stopniu narzędzie przymiotnikowe do pomiaru sześciu wielkich czynników jest wrażliwe na aprobatę społeczną, a zatem potencjalnie wrażliwe też na zakłamanie, co często przytacza się jako wadę list przymiotnikowych służących do pomiaru osobowości w badaniach samoopisowych (*self-rating*; por. Szarota, 2008 i towarzyszącą artykułowi polemikę).

Jeśli chodzi o aprobatę społeczną, opracowana lista przymiotnikowa wykazuje podobny profil wrażliwości na aprobatę społeczną, co NEO-FFI, a więc przede wszystkim

w zakresie ugodowości i sumienności (korelacja w granicach 0,40), czyli wymiarów najistotniejszych z punktu widzenia funkcjonowania i współpracy w grupie. W przypadku Wielkiej Szóstki dochodzi do tego nieobecny w pięcioczynnikowym modelu wymiar uczciwość, który koreluje, aczkolwiek w mniejszym stopniu, z aprobatą społeczną, potwierdzając tym samym opinię Ashtona i Lee (2002). Ani płeć, ani wiek nie mają wpływu na konfigurację analizowanych współzależności.

Pięcioczynnikowy model wykazuje ogólnie silniejsze związki z samooceną niż Wielka Szóstka, aczkolwiek związki te występują w tych samych skalach w obu modelach. Zasadniczo profil ustalonych współzależności potwierdza oczekiwania oparte na wcześniejszych badaniach na ten temat zarówno w przypadku badań nad pięcioczynnikowym modelem (Costa i in., 1991; Keller, 1999; Kwan i in., 1997; Pullman, Allik, 2000), jak również badań nawiązujących do modeli psycholeksykalnych (Goldberg, Rosolack, 1994; Graziano i in., 1997; Jackson, Gerard, 1996), w których w praktyce obserwujemy jednak większą heterogeniczność ustaleń. Wynika to z prostego powodu: o ile pięcioczynnikowy model osobowości ma ujednoczoną postać narzędzi do jego pomiaru na całym świecie, o tyle psycholeksykalna Wielka Piątka/Szóstka aż tak uniwersalnych narzędzi nie ma, ponieważ konfiguracja pięciu-sześciu wymiarów w zależności od języka, kraju i metodologii badań jest przynajmniej częściowo różna, przez co trudniej wskazać typowy profil współzależności analizowanych zmiennych.

Podsumowując wyniki badań, należy stwierdzić, że mimo drobnych różnic ogólne psychologiczne i demograficzne korelaty samoopisów przy użyciu listy przymiotnikowej do pomiaru Wielkiej Szóstki i NEO-FFI są podobne, co pośrednio dowodzi, że oba modele odwołują się zasadniczo do tej samej rzeczywistości psychologicznej, opisując ją przy użyciu gramatycznie innego (przymiotniki vs. zdania/czasowniki), ale semantycznie podobnego materiału leksykalnego. Nie stanowi to jednak dowodu, że przy użyciu opracowanej listy przymiotnikowej możemy mierzyć osobowość człowieka. Autorzy zachowują powściągliwość w tej kwestii. Nasza opinia jest tu całkowicie zbieżna ze stanowiskiem Sauciera, Hampson i Goldberga (2000), których zdaniem badanie leksykonu osobowości nie jest równoznaczne z badaniem osobowości. Czy i w jakim stopniu badania leksykonu (w tym polskiego) mówią o osobowości człowieka, jest pytaniem otwartym w świetle dzisiejszego stanu wiedzy. Autorzy mają nadzieję, że ukazanie związku między psychologicznymi wymiarami leksykonu a najpopularniejszym modelem osobowości przynajmniej trochę przybliży nas do odpowiedzi na to pytanie.

LITERATURA CYTOWANA

- Ashton, M. C., Lee, K. (2002). Six independent factors of personality variation: A response to Saucier. *European Journal of Personality*, 16 (1), 63–75.
- Ashton, M. C., Lee, K., de Vries, R. E., Perugini, M., Gnisci, A., Sergi, I. (2006). The HEXACO model of personality structure and indigenous lexical personality dimensions in Italian, Dutch, and English. *Journal of Research in Personality*, 40 (6), 851–875.
- Ashton, M. C., Lee, K., Goldberg, L. R. (2004). A hierarchical analysis of 1,710 English personality-descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87 (5), 707–721.
- Ashton, M. C., Lee, K., Marcus, B., de Vries, R. E. (2007). German lexical personality factors: Relations with the HEXACO model. *European Journal of Personality*, 21 (1), 23–43.
- Ashton, M. C., Lee, K., Perugini, M., Szarota, P., de Vries, R. E., Di Blas, L., De Raad, B. (2004). A six-factor structure of personality-descriptive adjectives: Solutions from psycholexical studies in seven languages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86 (2), 356–366.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4 (1), 1–44.
- Block, J., Robins, R. W. (1993). A longitudinal study of consistency and change in self-esteem from early adolescence to early adulthood. *Child Development*, 64 (3), 909–923.
- Boies, K., Lee, K., Ashton, M. C., Pascal, S., Nicol, A. A. M. (2001). The structure of the French personality lexicon. *European Journal of Personality*, 15 (4), 277–295.
- Borkenau, P. (1992). Implicit Personality Theory and the Five-Factor Model. *Journal of Personality*, 60 (2), 296–327.
- Brokken, F.-B. (1983). Orthogonal procrustes rotation maximizing congruence. *Psychometrika*, 48 (3), 343–352.
- Caprara, G. V., Perugini, M. (1994). Personality described by adjectives: Generalizability of the Big Five to the Italian lexical context. *European Journal of Personality*, 8 (5), 357–369.
- Costa, P. T. Jr., McCrae, R. R., Dye, D. A. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness: A revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12 (9), 887–898.
- Costa, P.T. Jr., McCrae, R.R., Jonsson, F.H. (2002). Validity and utility of the revised NEO personality inventory: Examples from Europe. W: B. de Raad, M. Perugini (red.), *Big Five assessment* (s. 61–72). Ashland, OH: Hogrefe & Huber Publishers.
- De Raad, B. (1992). The replicability of the Big-Five personality dimensions in three word-classes of the Dutch language. *European Journal of Personality*, 6 (1), 15–29.
- De Raad, B., Hendriks, A. A. J., Hofstee, W. K. B. (1992). Towards a refined structure of personality traits. *European Journal of Personality*, 6 (4), 301–319.
- De Raad, B., Barelds, D. P. H., Levert, E., Ostendorf, F., Mlacić i in. (2010). Only three factors of personality description are fully replicable across languages: A comparison of 14 trait taxonomies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98 (1), 160–173.
- Digman, J. M., Takemoto-Chock, N. K. (1981). Factors in the natural language of personality: Re-analysis, comparison, and interpretation of six major studies. *Multivariate Behavioral Research*, 16 (2), 149–170.
- Donnellan, M. B., Oswald, F. L., Baird, B. M., Lucas, R. E. (2006). The mini-IPIP scales: Tiny-yet-effective measures of the Big Five factors of personality. *Psychological Assessment*, 18 (2), 192.
- Drwal, R. Ł., Wilczyńska, J. T. (1980). Opracowanie *Kwestionariusza aprobaty społecznej*. *Przegląd Psychologiczny*, 23 (3), 569–581.
- Drwal, R. Ł., Wilczyńska, J. T. (1995). Opracowanie kwestionariusza aprobaty społecznej (KAS). W: P. Brzozowski, P. Oleś (red.), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości* (s. 57–66). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dubisz, S. red. (2008). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Eisen, M. (1972). Characteristic self-esteem, sex, and resistance to temptation. *Journal of Personality & Social Psychology*, 24 (1), 68–72.
- Everett, J. E. (1983). Factor comparability as a means of determining the number of factors and their rotation. *Multivariate Behavioral Research*, 18 (2), 197–218.
- Everett, L. V., Entekin, J. E. (1980). Factor comparability and the advantages of multiple group factor analysis. *Multivariate Behavioral Research*, 15 (2), 165–180.
- Goldberg, L. R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. W: L. Wheeler (red.), *Review of personality and social psychology* (t. 2, s. 141–165). Beverly Hills, CA: Sage.
- Goldberg, L. R. (1982). From Ace to Zombie: Some explorations in the language of personality. W: C. D. Spielberger, J. N. Butcher (red.), *Advances in personality assessment* (t. 1, s. 203–234). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative ‘description of personality’: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (6), 1216–1229.
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4 (1), 26–42.
- Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48 (1), 26–34.
- Goldberg, L. R., Rosolack, T. K. (1994). The Big Five factor structure as an integrative framework: An empirical comparison with Eysenck’s PEN model. W: C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, R. P. Martin (red.), *The developing structure of temperament and personality from infancy to adulthood* (s. 7–35). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gorbaniuk, O., Budzińska, A., Owczarek, M., Bożek, E., Juros, K. (2013). The factor structure of Polish personality-descriptive adjectives: An alternative psycho-lexical study. *European Journal of Personality*, 27 (3), 304–318.
- Gorbaniuk, O., Czarnecka, E., Chmurzyńska, M. (2011). Taxonomy of person-descriptive terms in Polish: A psycho-lexical study. *Current Problems of Psychiatry*, 12 (1), 100–106.
- Gosling, S. D., Rentfrow, P. J., Swann, W. B. Jr. (2003). A very brief measure of the Big-Five personality domains. *Journal of Research in Personality*, 37 (6), 504–528.

- Graziano, W. G., Jensen-Campbell, L. A., Finch, J. F. (1997). The self as a mediator between personality and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73 (2), 392–404.
- Hahn, D.-W., Lee, K., Ashton, M. C. (1999). A factor analysis of the most frequently used Korean personality trait adjectives. *European Journal of Personality*, 13 (4), 261–282.
- Hampson, S. E., John, O. P., Goldberg, L. R. (1986). Category breadth and hierarchical structure in personality: Studies of asymmetries in judgments of trait implications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (1), 37–54.
- Hřebíčková, M. (1999). Obecné dimenze popisu osobnosti: Big Five v češtině. *Československá Psychologie*, 43 (1), 1–12.
- Hřebíčková, M. (2007). The lexical approach to personality description in the Czech context. *Československá Psychologie*, 51 (1), 50–61.
- Jackson, L. A., Gerard, D. A. (1996). Diurnal types, the Big Five personality factors, and other personal characteristics. *Journal of Social Behavior and Personality*, 11 (2), 273–283.
- John, O. P., Hampson, S. E., Goldberg, L. R. (1991). The basic level in personality-trait hierarchies: Studies of trait use and accessibility in different contexts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (3), 348–361.
- John, O. P., Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. W: O. P. John, R. W. Robins, L. A. Pervin (red.), *Handbook of personality: Theory and research* (s. 114–158). New York, NY: Guilford Press.
- Keller, T. (1999). Images of the familiar: Individual differences and implicit leadership theories. *The Leadership Quarterly*, 10 (4), 589–607.
- Kwan, V. S., Bond, M. H., Singelis, T. M. (1997). Pancultural explanations for life satisfaction: Adding relationship harmony to self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73 (5), 1038–1051.
- Lee, K., Ashton, M. C. (2004). Psychometric properties of the HEXACO Personality Inventory. *Multivariate Behavioral Research*, 39 (2), 329–358.
- Lee, K., Ashton, M. C. (2006). Further assessment of the HEXACO Personality Inventory: Two new facet scales and an observer report form. *Psychological Assessment*, 18 (2), 182–191.
- Lorenzo-Seva, U., Ten Berge, J. M. (2006). Tucker's congruence coefficient as a meaningful index of factor similarity. *Methodology: European Journal of Research Methods for the Behavioral and Social Sciences*, 2 (2), 57–64.
- McCrae, R. R. (1989). Why I advocate the Five-Factor Model: Joint analyses of the NEO-PI with other instruments. W: D. M. Buss, N. Cantor (red.), *Personality psychology: Recent trends and emerging directions* (s. 237–245). New York: Springer-Verlag.
- McCrae, R. R., Costa, P. X. (1985). Updating Norman's 'adequate taxonomy': Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49 (3), 710–721.
- McCrae, R. R., Costa, P. X. (1987). Validation of the Five-Factor Model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (1), 81–90.
- Peabody, D., De Raad, B. (2002). The substantive nature of psycholexical personality factors: A comparison across languages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (4), 983–997.
- Pullmann, H., Allik, J. (2000). *The Rosenberg Self-Esteem Scale: Its dimensionality, stability and personality correlates in Estonian*. *Personality and Individual Differences*, 28 (4), 701–715.
- Robins, R. W., Tracy, J. L., Trzesniewski, K. (2001). Personality correlates of self-esteem. *Journal of Research in Personality*, 35 (4), 463–482.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and adolescent self-image*. New York: Princeton University Press.
- Saucier, G., Goldberg, L. R. (1996). Evidence for the Big Five in analyses of familiar English personality adjectives. *European Journal of Personality*, 10 (1), 61–77.
- Saucier, G., Hampson, S. E., Goldberg, L. R. (2000). Cross-language studies of lexical personality factors. W: S. E. Hampson (red.), *Advances in personality psychology* (t. 1, s. 1–36). East Sussex, UK: Psychology Press Ltd.
- Schmitt, D. P., Allik, J. (2005). Simultaneous administration of the Rosenberg Self-Esteem Scale in 53 nations: Exploring the universal and culture-specific features of global self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89 (4), 623–642.
- Skorupka, R. A., Auderska, H., Lempicka, Z. (1968). *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Szarota, P. (1995). *Polska lista przymiotnikowa (PLP): Narzędzie do diagnozy pięciu wielkich czynników osobowości*. *Studia Psychologiczne*, 33 (1–2), 227–256.
- Szarota, P. (2008). Wielka Piątka – stare problemy, nowe wątpliwości. *Roczniki Psychologiczne*, 11 (1), 127–139.
- Szarota, P., Ashton, M. C., Lee, K. (2007). Taxonomy and structure of the Polish personality lexicon. *European Journal of Personality*, 21 (6), 823–852.
- Terracciano, A., Abdel-Khalek, A. M., Adam, N., Adamovová, L., Ahn, C. K., Ahn, H. N., Mészneriakow, B. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science*, 310 (5745), 96–100.
- Ward, D. A. (1986). Self-esteem and dishonest behavior revisited. *Journal of Social Psychology*, 126 (6), 709–804.
- Watson, D., Suls, J., Haig, J. (2002). Global self-esteem in relation to structural models of personality and affectivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83 (1), 185–197.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P., Śliwińska, M. (1998). *Inwentarz osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.

ANEKS

Polskie markery cech osobowości (PM-CO)

Sumienność (SUM): systematyczny, zdyscyplinowany, chaotyczny (–), lekkomyślny (–), pilny, dokładny, zorganizowany, uporządkowany, bałaganiarski (–), skrupulatny.

Niestabilność emocjonalna (NE): wybuchowy, nerwicowy, nerwowy, niecierpliwy, impulsywny, opanowany (–), przewrażliwiony, nadpobudliwy, niespokojny, panikarski.

Ekstrawersja (EKS): dynamiczny, żywiołowy, towarzyski, przebojowy, energiczny, śmiały, małomówny (–), żywy, rozmowny, zamknięty (w sobie) (–).

Ugodowość (UGD): serdeczny, usłużny, łagodny, delikatny, ugodowy, pokorny, ustępliwy, posłuszny, dobrotliwy, litościwy.

Intelekt (INT): utalentowany, badawczy, nowatorski, wnikliwy, intelektualista, uzdolniony, indywidualista, idealistyczny, twórczy, chłonny.

Uczciwość (UCZ): lojalny, nieprzekupny, prawdomówny, interesowny (–), wyrachowany (–), uczciwy, bezinteresowny, niesprzedajny, praworządny, prawy.

Uwaga: Sugerowana kolejność przymiotników na liście: naprzemienna reprezentacja każdej z sześciu skal. Skala odpowiedzi: 5-stopniowa. Kwestionariusz w wersji PDF jest dostępny na stronie <http://www.kul.pl/spplab>

Adjective markers of Polish indigenous lexical personality factors: A self-rating study

Oleg Gorbaniuk^{1,2}, Ewelina Włodarska²

¹ *Institute of Psychology, University of Zielona Góra*

² *Institute of Psychology, Catholic University of Lublin*

ABSTRACT

The aim of the study was (1) to develop a short adjective scale to measure the Big Six Polish lexical personality factors, (2) to determine the extent to which Five-Factor Model of personality by Costa and McCrae reflects the Polish lexicon used to describe personality, and (3) to establish some of their psychological correlates (self-esteem, social desirability) and demographic correlates (gender, age, education, etc.), relevant from the theoretical and methodological point of view. The study involved 283 people aged 16 to 83 years ($M = 37.51$ years, $SD = 14.38$ years), 47.8% were male and 52.2% – women. The results allowed us to develop a 60-adjective list with very good psychometric indices, in terms of its internal congruity and stability, a low correlation between the scales and moderate sensitivity to social desirability comparable to the NEO-FFI. We established that Five-Factor Model of personality is largely convergent with the basic dimensions of Polish lexicon of personality in terms of Conscientiousness and Extraversion, significantly coincides with the Emotional Instability, while in the case of Agreeableness and Openness to Experience likeness is average. Despite the minor differences, the general psychological and demographic correlates of self-rating with a list of adjective measuring the Big Six and NEO-FFI are similar, which indirectly proves that the two models essentially refer to the same psychological reality.

Keywords: self-rating, Big Five, psycho-lexical approach, Five-Factor Model, NEO-FFI, self-esteem, social desirability

Złożono tekst: 21.10.2013

Złożono poprawiony tekst: 14.02.2014

Zaakceptowano do druku: 8.06.2014